

ר' חיים הירש

בענין זורה בורר ומרקד

א) מתניי (שבת עג, א): אבות מלאכות ארבעים חסר אחת וכו' הזורה הבורר הטוחן והמרקד וכו'. ובגמ' (שם, ב) היינו זורה היינו בורר היינו מרקד, אביי ורבא דאמרי תרוייהו, כל מילתא דהויא במשכן אע"ג דאיכא דדמיא לה חשיב לה. ובתוס' שם (עד, א ד"ה אע"ג) כתבו: "והא דלא חשיב שובט ומדקדק, לפי שהם לגמרי בכלל מיסד ואורג. ולא חשיב נמי מנפץ אע"ג שבמשכן היו מנפצין פשתן לעשות יריעות ושאר דברים, משום דהיינו דש ממש, אלא שזה בתבואה וזה בפשתן, אבל זורה ובורר ומרקד הם שלושה דברים". ובגמ' שם (עד, א) ת"ר היו לפניו מיני אוכלין, בורר ואוכל, בורר ומניח, ולא יברור, ואם בירר חייב חטאת. מאי קאמר וכו', אלא אמר רב יוסף בורר ואוכל ביד, בורר ומניח ביד, בקנון ותמחוי לא יברור, ואם בירר פטור אבל אסור. ובנפה ובכברה לא יברור, ואם בירר חייב חטאת וכו', אמר אביי בורר ואוכל לאלתר וכו' ולבו ביום לא יברור ואם בירר נעשה כבורר לאוצר וחייב חטאת וכו'. היו לפניו שני מיני אוכלין ובירר ואכל ובירר והניח, רב אשי מתני פטור רבי ירמיה מדפתי מתני חייב. רב אשי מתני פטור והא תני חייב, לא קשיא הא בקנון ותמחוי הא בנפה ובכברה.

רש"י פירש את שאלת הגמ' על רב אשי: והתניא לעיל חייב, ואי בבוררו ומניח לאלתר מותר לכתחילה הויא פטור אבל אסור ליכא. ובתוס' שם (ד"ה והתניא): פירש רש"י בקונטרס דהיינו ברייתא דלעיל. וקשה לר"י, דלמאי דמוקמינן לה בנפה וכברה משמע דווקא לבו ביום אסור אבל לאלתר אפילו בנפה וכברה שרי, ובפ"ק דביצה משמע דבנפה וכברה אסור בכל ענין וכו'. ונראה לר"י דברייתא דלעיל איירי בבורר ביד והכא דמוקמי לה בנפה וכברה ברייתא אחריתי היא ואפ"י לאלתר חייב חטאת, וכן משמע מתוך פירוש ר' חננאל דפירש שיש ג' דינין בבורר לאלתר, דביד מותר לכתחילה, בקנון ותמחוי פטור אבל אסור, בנפה וכברה חייב חטאת. עכ"ל התוס'.

ור"ח עצמו מוסיף עוד תנאי שלישי להיתר, והוא שיהיה אוכל מתוך פסולת (נוסף לכך שיהיה ביד ולא לתר). אך עכ"פ מרש"י נראה שאם בורר לאלתר, מותר אפילו בנפה ובכברה. וכל ההבדל שבגמ' בין ביד לנפה וכברה זה דווקא לבו ביום, וא"כ אם בורר ביד הרי זה היתר בפני עצמו ומותר אף לבו ביום, וכן אם בורר לאלתר לדעת רש"י הרי הוא גם היתר בפני עצמו ומותר אף בנפה וכברה (וכן דקדק הפמ"ג בספרו 'ראש יוסף'). ובספר 'אגלי טל' מלאכת בורר א (ה-ז) הסביר

את דעת רבינו חננאל הסובר שכדי להתיר צריך תרתי לטיבותא. דבברירה בכלי לא יתכן כלל הבדל בין אוכל מתוך פסולת ופסולת מתוך אוכל, שהרי הדבר תלוי אם הפסולת דקה מן האוכל או להיפך (והדבר נרמז גם בדברי ר"ח עצמו לקמן), ורק בברירה ביד שייך הבדל זה שאם הפסולת מרובה ובורר דווקא אותה הוי שינוי, וכן להיפך, אבל בכלי לא שייך כלל הבדל בין בורר אוכל לבורר פסולת. ובמשכן היה בורר ביד ומרקד בכלי, ולכן בבורר ביד יש חילוק בין אוכל מתוך פסולת. ולפי"ז ברירה ביד אינה היתר מצד עצמה, אלא סיבה שעל ידה אם יבורר אוכל מתוך פסולת לאלתר יהיה מותר, כי ברירה ביד היא כדרך הבוררין שכן במשכן ברוו ביד. ולפי ר"ח כל ההבדל שבין שלושת המלאכות הוא בדרך עשייתן שזו ביד וכו' וז"ל: "אם נטל אדם תבואה בתיבנא ובפסולת שיש בה ונפח בה ברוח פיו וברר, חשוב הוא כזורה. פירוש בורר, נוטל פסולת מבין האוכל ומשליכה או נוטל האוכל ומניח הפסולת. ומרקד, שמטיל את האוכל והפסולת בכברה ונשאר האוכל. ואם האוכל דק והפסולת עבה כמין תבן יוצא האוכל בכלי, ונשאר הפסולת בכברה. עכ"ל. וכיון שכל ההבדל בין המלאכות הנ"ל הוא שזה ביד וזה בכלי, והרי בכלי לא יתכן הבדל בין אוכל מתוך פסולת ולהיפך, יוצא שרק ביד קיים חילוק זה, אבל בכלי אפי' אוכל מתוך פסולת חייב.

(ב) והנה איתא בגמ' (שם עה, ב): תניא ר' יהודה מוסיף (לל"ט אבות מלאכות) את השובט ואת המדקדק. אמרו לו: שובט הרי הוא בכלל מיסד, מדקדק הרי הוא בכלל אורג. ופרש"י: הרי הוא בכלל אורג, דהיינו אורג ממש, ולא דמי לזורה ובורר ומרקד דזה בקשין וזה בצרורות וזה בקמח. עכ"ל. ואם לדעת רש"י ההבדל בין זורה ובורר ומרקד אינו שזה בכלי וזה ביד, ולפי דעתו מרקד שונה מבורר משום שהוא בקמת, ושם הפסולת עבה יותר ונשאר בנפה והקמח יורד למטה, ומה שנשאר על הנפה נקרא הדבר שנברר (כמו שהוכיח ה'אגלי טל' מרש"י), וא"כ במרקד הוא בורר פסולת (שנשאר למעלה) מתוך האוכל. וכן ביד בורר הוא פסולת מתוך האוכל, ולכן בין ביד ובין בכלי יש היתר של פסולת מתוך אוכל שהוא היתר מצד עצמו בלא קשר לכלי או ליד ושלא כדברי ר"ח.

ונראה שמחלוקת זו בין רש"י ור"ח תלויה במחלוקת יסודית יותר ביניהם. דהנה איתא בגמ' (שם עג, ב): תנא הזורע והזומר והנוטע והמבריק והמרכיב כולן מלאכה אחת הן. ופרש"י: כולן מלאכה אחת הן, דזומר נמי לצמוחי אילנא הוא. ונפקא מינה, דאי עבד ליה כולן בהדי זורע לא מחייב אלא חדא, דהעושה מלאכות הרבה וכו' זורע אב מלאכה ונוטע נמי אב מלאכה הוא דהיינו זורע אלא שזה בזרעים וזה באילנות, וכן מבריק ומרכיב, אבל זומר – תולדה. עכ"ל. הרי שאין רש"י מבדיל בדרך הנטיעה או הזריעה, שאז יש הבדל בין זורע לנוטע ומבריק ומרכיב, אלא שזה בזרעים וזה באילנות. וההבדל בין זרעים לאילנות אין

בו כדי לעשות את נוטע וכו' לתולדה כשם שאין להבדיל בין זורע סוג אחד של זרעים לזורע סוג שני של זרעים. אבל זומר שאינו זורע או נוטע זרע או אילן בכלל, כאן כבר יש הבדל שדי בו לעשותו תולדה.

אבל ר"ח שם כתב וז"ל: "הנוטע ולד הוא של זורע, כי הנוטע נועץ יחור של אילן בארץ ומתגדל, כגון המפיל זרע לארץ וצומח, והזומר המקום שזומר באילן מתגדל המקום ההוא ומוסיף פירות ונמצא כנוטע". וא"כ ר"ח מבדיל בדרך עשיית המלאכה, וסובר בנוסף לכך שהבדל בעשיית המלאכה די בו לעשות את נוטע ומבריך וכו' לתולדות זורע, ולא יחשבו אב כמותו.

ולפי"ז ה"ה בני"ד, הגמ' סוברת שאף שזורה בורר ומרקד עניינם אחד, והוא להפריש אוכל מתוך פסולת, בכל זאת מפרידה אותם המשנה לשלושה אבות, בנגוד לשובט ומדקדק הכלולים לגמרי באב שלהם, והיינו משום שבין זורה בורר ומרקד יש הבדל גדול יותר, שיש בו לפחות כדי לעשותם כתולדה זה לזה אם היו מלאכה אחת, ובכה"ג מחדשת המשנה שיש למנות כל אחד מהם לאב בפני עצמו משום שהיו במשכן. אבל אם הדמיון ביניהם היה כ"כ גדול עד כדי שכל אחד היה אב גם בלי החידוש של המשנה, הרי עדיין נשארת שאלת הגמ' (היינו זורה וכו') במקומה, כי מה ההבדל בין זורה ובורר שנמנו כאבות נפרדים לבין שובט ומדקדק שלא נמנו כאבות נפרדים. והנה לדעת ר"ח הנ"ל בעניין זורע הרי די בהבדל שבדרך עשיית המלאכה כדי לעשות את נוטע כתולדה לזורע, א"כ ה"ה בעניין בורר, די בהבדל שבדרך עשיית המלאכה (שזה בכלי וזה ביד) כדי לעשותם תולדה זה לזה, ובאה משנתנו ומחדשת שנחשבים כאבות נפרדים. ולכן מבדיל הוא ביניהם 'שזה בכלי וזה ביד', וממילא נובע לדעתו שבכלי אין הבדל בין אוכל מתוך פסולת וכדלעיל.

אבל רש"י סובר שאין די בזה כדי להבדיל ביניהם, ולכן אף שקיים הבדל בין זורע ונוטע בעניין זה, עדיין שניהם נחשבים כאותו אב, ועל כרחך ההבדל בין זורה בורר ומרקד הוא, שזה בקשין וזה בצרורות וכו' (וצ"ל שזה הבדל גדול יותר מההבדל שבין זורע לנוטע שהווי כשני מיני זרעים וכנ"ל), ואז כבר היה בהבדל זה כדי לעשותם לפחות תולדה זה לזה, ולכן מחדשת המשנה שהם אבות נפרדים ודומים הם להבדל שבין זומר לזורע, שזה בזרעים וזה אינו בזרעים אלא באילנות. ומכיון שההבדל שבין זורה לבורר הוא שזה בקשין וכו' ממילא יש לחלק בכלי גם כן בין אוכל מתוך פסולת ודו"ק.

ג) ועיין עוד ביאגלי טלי' (שם סק"ט) שהוכיח לדעת רש"י מתרוץ הגמ' "כאן בנפה וכברה וכאן בקנון ותמחוי", שבנפה וכברה מותר אוכל מתוך פסולת מיד, ולבו ביום חייב, כי לרש"י הקושיה היא מהברייתא אשר בה יש הבדל בין מיד ולבו ביום, וממילא ביד אוכל מתוך פסולת מותר אף לבו ביום (ומעמיד את משנתו

באוכל מתוך פסולת משום שסובר שפוסלת מתוך אוכל חייב אפי' ביד ומיד לרש"י כדלקמן). ומדברי רש"י במשנתנו שכי' "הבורר פסולת בידיו", הוכיח שפסולת מתוך אוכל אסור אפילו ביד. וממעשה דרב ביבי לקמן מוכח שאסור גם מיד. שהרי הגמ' שם אומרת: "שבתא דרב ביבי הואי, ואיקלעו רבי אמי ור' אסי, שדא קמייהו כלכלה דפירי" וכו', ופרש"י: "ולא רצה לברור האוכל מתוך העלין ולתת לפני כל אחד ואחד, אלא שטחן והן נוטלין ואוכלין, ובשטוח זה נפרש האוכל מאליו". ולכאורה מדוע הוסיף "שנפרש האוכל מאליו"? אלא כדי לתרץ כיצד מותר היה להם לברור אוכל מתוך פסולת לסברת רב ביבי שאסור לברור אותה כמו פסולת מתוך אוכל, ולכן יישב רש"י דבשטוח זה נפרש האוכל מאליו, נמצא שלא ברור. אבל באמת פסולת מתוך אוכל אסור אפי' לאלתר ואפי' ביד, וכל דיון הגמ' הוא אם להשוות לזה אוכל מתוך פסולת.

ונלע"ד שאין הכרח לדבריו. דהנה התוסי' בסוגיין הסבירו שכל הספק בגמ' הוא למה רב ביבי לא בירר תחילה קודם שהביא את הפירות לפניהם, אבל אין לפרש את הספק מדוע לא ברר מיד, שהרי אוכל מתוך פסולת מיד ליכא מ"ד שאסר. ובמהר"ם הקשה, א"כ מדוע לא ברר אחר שהביאה לפניהם? ותירץ שלפניהם כבר לא היה דרך לברר. ונראה שלשאלת המהר"ם נזקק רש"י ותירץ שלפניהם לא בירר רב ביבי משום שממילא נפרש הכל ע"י השטוח ולא היה צורך לברור. אבל באמת כל הספק בגמ' הוא מדוע לא בירר קודם לכן. וממילא גם מה שכתב רש"י במשנה "בורר פסולת מתוך אוכל ביד" היינו לאחר זמן, אבל מיד שמא מותר בכל ענין, ועכ"פ נשאר הדבר בספק ואין ראייה למשי"כ האיגלי טל' שפסולת מתוך אוכל אסור אפילו ביד ומיד.

ולפי"ז שמא ביד ומיד תמיד מותר, ולאחר זמן יש הבדל בין אוכל מתוך פסולת ולהיפך כמו שהוכחנו לעיל. אך עדיין צריך לדקדק שהרי הוכחנו לעיל שגם בכלי יש הבדל בין אוכל מתוך פסולת ולהיפך. ולכאורה אחר זמן מוכח שבכל ענין אסור, שהרי רש"י ביאר את קושיית הגמ' ממשנתנו, והגמ' מבדילה בין נפה וכברה לבין קנון ותמחוי, ואם מדובר במשנה בפסולת מתוך אוכל הרי אפי' ביד אסור, אע"כ מדובר באוכל מתוך פסולת ואעפ"כ בנפה וכברה חייב וכ"ש שפסולת מתוך אוכל אסור בנפה וכברה מק"ו מיד.

והנה תוסי' ד"ה והתניא חייב הקשו מהגמ' בביצה על דעת רש"י והוכיחו משום שנפה וכברה גם ב"ה אוסרים בכל ענין אפי' מיד. ולפי רש"י כיון שמסביר את שאלת הגמ' מהברייתא שלנו יוצא שבנפה וכברה מותר כאשר זה מיד. ונראה דמוכח מכאן שכל מה שמותר בנפ"כ מיד היינו אוכל מתוך פסולת, כמו שהוכחנו מהברייתא שלנו, אבל בפסולת מתוך אוכל גם בנפה וכברה חייב. וב"ה במשנה (ביצה יד, ב) מדברים במפורש על פסולת מתוך אוכל, ולכן אין חילוק

בנפהוכברה בין מיד ללאחר זמן, ולזה גם אביי מודה, אבל באוכל מתוך פסולת
בנפהוכברה יש חילוק בין מיד ללאחר זמן. וא"כ גם בנפה וכברה יש חילוק בין
אוכל מתוך פסולת או להיפך והינו כאשר בורר מיד.

ולפי"ז לא קשה לרש"י ג"כ הגמ' בריש פרק תולין שאומרת שבורר דרכו באוכל
מתוך פסולת, משום שבנפוי"כ באמת דרך לברור לאחר זמן אפי' אוכל מתוך
פסולת וכמו שתירצו הראשונים.

(ד) והנה באג"ט (שם ס"ק יא) הקשה, לרש"י הסובר שלאחר זמן אוכל מתוך
פסולת ביד מותר לכתחילה ובכלי חייב חטאת, מאי שנא מתולש בכלי דהווי אב
ואילו תולש ביד הווי תולדה ולא מותר לכתחילה. ותירץ שאין להשוות בורר ביד
לבורר בכלי, אלא בורר ביד כיוון שדרכו לברור פסולת, הרי אם בורר אוכל זה
שינוי גדול ומותר. ואינו מובן, שהרי גם תולש אין דרכו לתלוש ביד כלל, שהרי
מביא דוגמא מתולש מבעלי חיים ואין דרך כלל לתלוש מבעלי חיים אלא בכלי,
כשם שאין דרך לברור אוכל ביד, ואעפ"כ חייב? ודוחק לומר שתולש ביד לעומת
תולש בכלי הוי שינוי קטן יותר מבורר ביד לעומת בורר בכלי. ובכוונתו צ"ל שאין
בכלל שום אפשרות לתלוש ביד אלא בכלי ולכן לתלוש ביד הווי שינוי קטן (טכני
ולא מהותי), ולכן הווי תולדה דתולש בכלי. אבל בורר, כיוון שיש דרך לברור ביד
והוא לברור פסולת מתוך אוכל, כאן במקום שכבר יש דרך ברירה שונה (ביד) הווי
ברירת אוכל מתוך פסולת שינוי גדול, ואין להשוותו לברירה בכלי, כי יש כאן שני
סוגי ברירות שונים, ברירה בכלי וברירה ביד, אשר לכל אחת דינים נפרדים.

ונראה לומר שברירה היא מלאכה מיוחדת שנשנו בה היתרים שלא נמצאו
במלאכות אחרות, כמו 'מיד' שאינו קיים בהבערה וכד', וכן העניין של דרך
אכילה, וזאת בגלל אופיה הלא יצרני בניגוד לשאר מלאכות, דוגמת מלאכת
הוצאה שגם בה נשנו חילוקים רבים (כמו 'מלאכה גרועה', מושג שאינו קיים
בשאר מלאכות).

(ה) עדיין צ"ע ברש"י, שהרי בדף ע"ז לגבי קנון, כלי עץ שעושין כעין צנור רחב
וכו' אבל ביד לא דמי לבורר כלל, וא"כ ביד אינו דרך ברירה כלל. וכן מדקדק
מדבריו הב"י. ולפי"ז כיצד יתיישבו דבריו עם פרושו במשנה שבורר ביד ואם ביד
זה כן דרך ברירה.

ולפי משי"כ לעיל לא יקשה. דבמשנה מדבר רש"י על ברירת פסולת לאחר זמן, אז
הווי דרך ברירה ביד וכן היה במשכן. אבל בברייתא שמדובר על ברירת פסולת
מיד לא הווי דרך ברירה ביד. ועי' במ"ב (סי' ש"ט סק"י) שהסביר כן בדעת ר"ח
מדוע בורר ביד אוכל מותר מיד ואילו לאחר זמן חייב. ולרש"י אותו הבדל יהיה
בבורר פסולת.